

Uuden, C. van, Stokvis, P.R.D., *De gezusters Van Vloten. De vrouwen achter Frederik van Eeden, Willem Witsen en Albert Verwey* (Amsterdam: Bert Bakker, 2007, 304 blz., €19,95, ISBN 978 90 351 3087 6).

Geïnspireerd door Barbara Caine's levensbeschrijving van de gezusters Potter, getiteld *Destined to be Wives. The Sisters of Beatrice Webb* (Oxford 1988) hebben de auteurs van *De gezusters Van Vloten* een zeer leesbare beschrijving gegeven van Martha (1857-1943), Betsy (1862-1946) en Kitty (1867-1945) van Vloten. Net als Caine behandelen de auteurs achtereenvolgens de jeugdjaren, de verlovingsjaren, de huwelijksjaren en de laatste levensjaren van dit drietal. Een afzonderlijk hoofdstuk is er voor de echtscheidingen van twee van hen en het boek wordt afgesloten met een korte beschouwing over de literaire activiteiten van de zusters Van Vloten.

De lezer krijgt een levendig beeld van de opvoeding van de dochters van de in zijn tijd bekende publicist Johannes van Vloten en zijn echtgenote Elisabeth van Gennep. De meisjes genoten een voor die tijd vooruitstrevende opvoeding: ze bezochten de net opgerichte mms in Haarlem en vooral Betsy en Kitty verbleven daarna ook geruime tijd in het buitenland. Betsy volgde cursussen aan de Parijse universiteit en doceerde korte tijd aan een Engelse kostschool en Kitty maakte een trektocht door Skandinavië tot in Lapland. Beide meisjes – ze zijn dan omstreeks de twintig – lijken zich in het buitenland vrij en zelfs zonder chaperonne te bewegen.

Het bijzondere van de levensloop van de zusters – en de kern van het boek – is echter niet zozeer de vrije opvoeding, maar het feit dat zij alle drie met een 'Tachtiger' trouwden: Martha trouwde in 1886 met de arts en auteur Frederik van Eeden; in 1890 huwde Kitty de dichter Albert Verwey en als laatste – in 1893 – gaf Betsy haar jawoord aan de schilder Willem Witsen. Het bleken bewogen huwelijken en twee – dat van Martha en Betsy – eindigden in een scheiding.

Aan bronnenmateriaal over de relaties tussen de verloofden en de echtelieden hebben de auteurs geen gebrek: er liggen duizenden brieven aan en van de zusjes Van Vloten in de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam. Bovendien hebben hun mannen hun levens uitgebreid gedocumenteerd. Vooral Frederik van Eeden heeft zijn leven lang uitgebreid dagboek bijgehouden. De auteurs hebben volop geput uit deze bronnen en trakteren de lezers op stukjes correspondentie uit de verlovings- en huwelijksjaren.

Frederik en Martha lieten elkaar hun dagboek lezen, ze schreven lyrische brieven naar huis over hun huwelijksreis. Maar al snel kwamen er problemen. Frederik werd verliefd op andere vrouwen. Bovendien zorgde Frederiks belangstelling voor het sociale experiment van de kolonie Walden voor een verwijdering tussen hem en Martha. Martha ging niet met Frederik mee toen hij in het hutje in de kolonie ging wonen. De auteurs baseren zich voor de beschrijving van deze kwesties voor een belangrijk deel op de dagboeken van Van Eeden en op de prachtige biografie die Jan Fontijn over hem schreef. Daardoor worden de kwesties vooral vanuit zijn – en niet vanuit Martha's –

perspectief beschreven.

De beschrijving van het huwelijksleven van Kitty en Albert Verwey is meer in balans. Hun huwelijk hield stand tot de dood van Albert in 1938. Kitty was – meer dan Martha en Betsy – de muze van haar echtgenoot, maar daarnaast lijkt Albert zijn echtgenote meer te respecteren dan zijn zwagers Van Eeden en Witsen. Het feit dat Albert Verwey uit een ander sociaal milieu kwam dan zijn zwagers dringt zich op als een factor: Witsen en Van Eeden waren jongens uit de goeude burgerij die voor [en tijdens] hun huwelijk affaires hadden, die door hun sociale omgeving geaccepteerd werden. Het sociale onderscheid speelde in ieder geval een rol in de familieverhoudingen. Van Eeden suggereerde zelfs dat Albert Kitty om haar geld trouwde. Feit was dat de moeder van Kitty de ruime villa in Noordwijk voor het jonge paar kocht, waar vrienden als Jan Toorop en Annie Hall, Diepenbrock en Derkinderen, Roland Holst en Henriëtte van der Schalk, op een gastvrij onthaal van de vrouw des huizes konden rekenen.

Kitty deed meer dan het besturen van haar huishouden. Na de dood van haar zeer vermogende moeder in 1906 kocht zij huizen, die zij onderhield en verhuurde. Deze activiteiten lijken in strijd met het gangbare beeld van de handelingsonbekwame gehuwde vrouw. Hier hadden de auteurs – zoals ze in de inleiding beloofden – een nieuw licht kunnen werpen op ‘de sociale geschiedenis van vrouwen uit de goeude burgerij’. Vooral ook omdat Kitty’s handelen in schril contrast staat tot de machteloosheid van haar oudste zuster Martha, die blijkbaar niet kon verhinderen dat haar echtgenoot Van Eeden niet alleen zijn eigen kapitaal, maar ook dat van vrouw en kinderen er doorheen joeg.

Net als Martha was ook Betsy getrouwd met een man die haar ontrouw was en bovendien weinig financiële zekerheid bood. In de eerste jaren na hun huwelijk had Betsy de financiële steun van haar moeder hard nodig. Toen het daarna financieel wat beter ging, ontvluchtte Willem steeds vaker het huis om in zijn Amsterdams atelier te werken. De vervreemding – de kloof tussen Betsy’s verheven idealen en Willems aardse opvattingen van het huwelijk, zoals de auteurs het uitdrukken – leidde in 1901 tot de echtscheiding. De auteurs geloven dat Betsy toen pas te weten kwam dat Willem haar al jaren bedroog; dit lijkt in tegenspraak met hun eerdere opmerking dat Betsy al sinds haar verlovingstijd op de hoogte was van het seksuele leven van Willem en zijn vrienden. Hoe dan ook, de auteurs doen hun uiterste best geen partij te kiezen.

Dat de literaire activiteiten van de gezusters pas in een kort laatste hoofdstukje aan de orde komen, is typerend voor het boek: in de ondertitel van het boek staat immers dat het gaat om ‘de vrouwen achter..’ en dus niet om hun eigen werk. Hierin verschilt dit boek fundamenteel van de voorbeeldstudie van Caine, die niet het huwelijk – het vrouw zijn van – maar het zusterschap centraal stelt. Een ander verschil is dat Caine’s boek eindigt met een conclusie waarin de zusters als representanten van hun sekse en klasse worden neergezet. De auteurs van *De gezusters Van Vloten* hebben in hun inleiding wel beloofd dat te doen, maar komen daar in de loop van dit boek

alleen tussen de bedrijven door soms heel even aan toe.

Fia Dieteren, Universiteit Utrecht

Goei, L. de, Hoorn, M. van der, *'Te gek voor hier, te goed voor daar'. Geschiedenis van de Stichting Beschermende Woonvormen Utrecht (SBWU) 1978-2004* (Utrecht: Matrijs, 2006, 160 blz., €19,95, ISBN 90 5345 315 6); Vijselaar, J., e.a., Van streek. *100 Jaar geestelijke gezondheidszorg in Zuid-West Gelderland*; Utrecht: Matrijs, 2007, 304 blz., €34,95, ISBN 978 90 5345 323 0).

De geschiedschrijving van psychiatrie en geestelijke gezondheidszorg (GGZ) in Nederland bestaat voor een belangrijk deel uit door de sector zelf gefinancierd onderzoek. Ter gelegenheid van een kwart eeuw 'beschermend' wonen in Utrecht en omgeving en van het honderdjarig bestaan van het psychiatrisch ziekenhuis Wolfheze in de gelijknamige plaats zijn twee informatieve, ruim geïllustreerde en ieder op eigen wijze ten dele vernieuwende publicaties verschenen.

In het boek van De Goei en Van der Hoorn is het vernieuwende vooral gelegen in de onderwerpkeuze aangezien de geschiedenis van beschermende woonvormen in psychiatrie en geestelijke gezondheidszorg een vrijwel onontgonnen gebied is. Kern van dit boek vormt de totstandkoming in 1983 en het functioneren van de Stichting Beschermende Woonvormen Utrecht (SBWU). Voornamelijk op basis van jaarverslagen van de SBWU, interviews met betrokkenen en secundaire literatuur verschaffen de auteurs in kort bestek in een drietal hoofdstukken een boeiend overzicht van de ontwikkeling van beschermende woonvormen in de regio waarbij zowel het beleid van de rijksoverheid en de provincie Utrecht als het reilen en zeilen van de betrokken instellingen en de bewoners zelf volop aandacht krijgen.

Voorafgaande aan de oprichting van de SBWU ontstond eind jaren zeventig van overheidswege alsook van de kant van de kritische psychiatrie belangstelling voor de 'tussenvoorziening' als mogelijk alternatief voor het psychiatrisch ziekenhuis. Het ging daarbij veelal om particuliere pensions en logementen voor mensen met verschillende achtergronden die zich in de maatschappij niet konden handhaven of niet zelfstandig konden wonen. Onder de bewoners bevonden zich ook mensen met een psychiatrisch verleden. De rijksoverheid ontwikkelde beleid voor de tussenvoorzieningen als GGZ-voorzieningen die een brugfunctie zouden moeten vervullen tussen psychiatrisch ziekenhuis en de maatschappij. De term tussenvoorziening werd overigens reeds begin jaren tachtig ingewisseld voor de benaming beschermende woonvorm. Voor veel chronische psychiatrisch patiënten bleek een terugkeer naar de maatschappij niet haalbaar. Met de oprichting van de SBWU bundelden de deelnemende huizen (aanvankelijk te Bilthoven, Den Dolder, Utrecht en Zeist) hun krachten ten einde hun erkenning en financiering veilig te stellen al waren zij tevens beducht voor een in hun ogen te ver gaande 'psychiatrisering' van hun

voorzieningen. In de jaren negentig tekende zich met de verhuizing naar kleinere wooneenheden een proces van schaalverkleining af. Tevens vond een verschuiving plaats van beschermend wonen naar zogeheten begeleid zelfstandig wonen (eigen voordeur, ambulante zorg). Bovendien liet een versoepeling van de Haagse regelgeving inmiddels toe dat naast mensen met psychiatrische handicaps ook (weer) andere doelgroepen werden opgenomen, bijvoorbeeld uit de forensische psychiatrie of het dak- en thuislozencircuit.

Is het boek over de beschermende woonvormen vooral beschrijvend van aard, dit ligt ten dele anders in het omvangrijker boek van Vijselaar, De Goei, Vos, Blok en De Graaf over de geestelijke gezondheidszorg in Zuid-West Gelderland, ruwweg de driehoek tussen Arnhem, Tiel en Ede. De grenzen van dit gebied vallen samen met het werkgebied van De Gelderse Roos, een in 1996 uit de fusie van vijf organisaties voortgekomen regionale instelling voor geestelijke gezondheidszorg en rechtsopvolger van psychiatrisch ziekenhuis Wolfheze. Zoals in het Woord vooraf namens de Raad van Bestuur wordt aangegeven, wilde men geen jubileumboek voor het honderdjarige Wolfheze, maar een 'wetenschappelijke publicatie' waarin een eeuw Psychiatrisch Ziekenhuis Wolfheze zou worden geplaatst 'in de maatschappelijke context van zijn inbedding' (7). In feite blijkt Wolfheze in slechts één van de acht hoofdstukken centraal te staan, en dan nog voor een beperkte, zij het in therapeutisch opzicht belangwekkende periode onder het directoraat van H. van der Drift (1953-1974).

In hun inleiding en epiloog lanceren Vijselaar en De Goei een regionaal perspectief of, anders gezegd, een 'benadering waarin een beperkt geografisch gebied is gekozen als uitgangspunt voor historisch onderzoek' (9). Dat de begrenzing van dit gebied – het werkgebied van De Gelderse Roos – van zeer recente datum is, signaleren zij niet als problematisch. Dat vervolgens twee hoofdstukken – over de provinciale overheid en de organisatie van de voor- en nazorg respectievelijk de verslavingszorg in Arnhem en Nijmegen – deze grenzen te buiten gaan, vormt evenmin aanleiding tot methodologische reflectie over de gekozen regionale afbakening. Het door Vijselaar en De Goei gehanteerde regionale perspectief vindt een nadere uitwerking in de vraag 'waar in dit geografisch afgebakende gebied mensen met psychiatrische, psychische en psychosociale problemen in de afgelopen eeuw terecht konden voor zorg en behandeling, hoe het zorgaanbod er zich heeft ontwikkeld en welke factoren daarbij de meest bepalende zijn geweest' (9). Zij laten daarbij in het midden waar die mensen vandaan kwamen: uit de regio zelf of van elders. Al gaat het in dit boek primair om het aanbod van zorg en behandeling, toch wordt vooral aan de hand van door Vijselaar geanalyseerde (geanonimiseerde) patiëntendossiers van Wolfheze enig zicht geboden op het feitelijke gebruik dat van dit aanbod werd gemaakt. Ook in sommige andere hoofdstukken, bijvoorbeeld over de zorg voor behoeftige krankzinnigen in Tiel (1900-1940), is in dit opzicht nuttige informatie te vinden. Zo wordt duidelijk dat veel voorzieningen in de regio mede door patiënten van buitenaf werden benut, terwijl in de regio woonachtige patiënten ook bij voorzieningen elders terecht kwamen. Dat betekent dat een regionaal perspectief niet toereikend is wanneer het de vraagzijde betreft: noch als het gaat om de vraag van buiten naar aanbod